

Székelyföld dualizmus kori nyomdái (1867–1918)

Kis Krisztián Bálint

BEVEZETÉS

Száz éve ért véget a dualizmus kora. Az évforduló kapcsán röviden bemutatjuk a korszak székelyföldi nyomdáit és kiadványaikat. A négy érintett vármegye települései az első nyomdaalapítás időrendjében követik egymást.

CSÍKSOMLYÓ

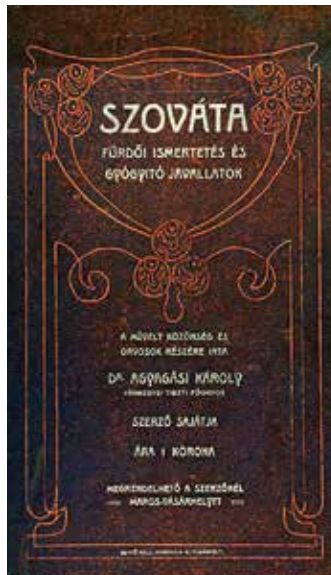
Székelyföldön az első nyomdahelyel Csíksomlyó büszkélkedhet – egyúttal ez az officina egyeduralkodó is a 17. században. Az 1676-ban létesített ferences nyomda korszakunkban még szűk három évtizedig működött – a „Magyar Könyvkereskedők Évkönyvé”-nek tanúsága szerint a Millennium estztendejéig, 1896-ig.

MAROSVÁSÁRHELY

Előzményként megemlítjük, hogy a második székelyföldi nyomda, vagyis az első vásárhelyi műhely, Kaprontzai Nyerges Ádám officinája 1785-ben állított föl, és 1794-ig működött. Aztán csaknem a teljes vizsgált korszak idején, de 1907-től biztosan a legtöbb nyomdahelyel Maros-Torda vármegye székhelye rendelkezett.

A székelység fővárosaként is emlegetett városban a még 1786-ban létrehozott, majd 1867-ben újjászervezett

Evangélikus Református Kollégium Nyomdája egy ideig Imreh Sándor vezetésével működött, majd bérlője Sztupjár István, végül 1900-tól tulajdonosa Benkő László volt. Imreh nyomdavezetői időszakának 75 kiadványát ismerjük. Nyomdászati kiadványból négyet is találtunk – ezek közül háromnak nemcsak kiadója, hanem szerzője is Imreh. A Sztupjár vezette nyomda 18 kiadványát ismerjük az 1896 és 1899 közötti néhány esztendőből. Benkő időszakából, az 1901 utáni mintegy másfél évtizedből 22 nyomtatott művet találtunk.

A Marosvásárhelyen megjelent gyógyfürdő-ismertető (1908)

A Római Katolikus Leányiskola Könyvnyomdájáról annyit tudunk, hogy 1872-ben létesült, majd Gálffi Bálint irányításával működött 1890-ig.

Grün Vilmos 1891-ben létesített nyomdát, melyet 1894-ben szakmai körökben már „gyorssajtónyomda”-ként emlegettek. A családi vállalkozásnak 11 kiadványát ismerjük az 1898 és 1914 közötti időszakból.

Az 1890-es évek elején állította föl Adi Árpád nyomdáját. Üzemének kerekén száz kiadványát ismerjük 1891-től korszakunkon túl, 1919-ig. Meglepő módon ezek közül a legtöbb – negyedszáz füzetnyi – grafológiai mű.

A Székely Nyomdai Rt. 1893–1894-ben működött. A Modern Nyomdából, mely 1902-től üzemelt, sem ismerünk kiadványt.

A 20. század elején létrejött további helyi nyomtatóüzemek is általában rövid életűek voltak. Révész Béla nyomdájából, mely 1902-től működött, 18 kiadványt találtunk a kezdetektől korszakunkon túl, 1920-ig. Aztán a Vincze és Leopold nyomda 1905–1909 között, Hirsch Mór nyomdája 1906–1913 között, a helyi *Kosuth Nyomda* 1907–1910 között, Komáromi Sándor nyomdája 1907–1913 között, Nagy Samu nyomdája pedig 1908-tól üzemelt. Az 1909 és 1913 között működő Calvineum Mű- és Könyvnyomda Rt. három protestáns kötetét ismerjük.

Az 1918-ban létrejött Marosvásárhely Szabad Királyi Város Házinyomdájából egyetlen kiadványt sem ismerünk.

A helyi, nyomdanév nélkül megjelent kiadványok száma öt.

KÉZDIVÁSÁRHELY

A röpke életű, de nevezetes első helyi műhely, a Városi Nyomda 1849. évi működése után három évtizedtelik el helyi nyomdaalapítás nélkül.

Szabó Albert 1879 és 1893 között működő nyomdájából egyetlen, terjedelmes közizgatási művet ismerünk.

Turóczi István nyomdája 1892-től működött, és 41 kiadványát ismerjük az 1904 és 1919 közötti másfél évtizedből. Ugyancsak 1892-től jegyezték ifj. Jancsó Mózes nyomdáját, melynek 15 kiadványáról van tudomásunk az 1894 és 1903 közötti szűk évtizedből. Az üzembről 1906-ig rendelkezünk adatokkal.

Kézdivásárhelyi helytörténeti munka (1896)

Székelyudvarhelyi képeslap (1902)

Betegh Pál és Mester János nyomdájából, mely csupán 1894–1895-ben működött, egyetlen nyomtatványt sem ismerünk. Ugyanezt mondhatjuk el a *Kézdivásárhelyi Könyvnyomda Rt.*-ről, mely 1906 és 1913 között üzemelt.

A helyi Részvény Nyomda egyetlen, vaskos büntetőjogi törvénygyűjteményét ismerjük.

SZÉKELYUDVARHELY

M. Hubbes Éva kiváló földolgozását, melyben számba vette a két helyi nyomda termését, a „Magyar könyvészet” vonatkozó kötetei és az Országos Széchenyi Könyvtár (OSZK – Budapest) Központi Katalógusa segítségével sikerült kiegészítenünk.

A „Székely anyaváros” első nyomtatóüzeme, az 1868 és 1918 között működő Becseknyomda kiadványait 47 nyomtatvánnyal sikerült megtoldani az 1873 és 1918 közötti majd félévszázadból.

Udvarhely vármegye székelyhelyének másik nyomtatóüzeme, Betegh Pál 1894 és 1916 között működő nyomdája 14 újabb nyomdatermékét

sikerült föltárni az 1896 és 1916 közötti két évtizedből.

A helyi, nyomdanév nélkül megjelent kiadványok száma három.

SEPSISZENTGYÖRGY

A vármegyeszékhely első két nyomtatóüzeméből, Pollák Mór 1876 és 1880 között működő nyomdájából, valamint Rennstein M. nyomdájából, mely 1881–1882-ben üzemelt, egyetlen könyv alakú kiadványt sem ismerünk.

Háromszék vármegyei genealógiai mű (1901)

Sepsiszentgyörgyi képeslap a református templommal (1900 körül)

A helyi, 1882 óta működő *Jókai Nyomda Rt.* nem kevesebb, mint 106 kiadványát ismerjük az 1884 és 1918 közé eső bő három évtizedből. Ezek közül a legtöbb helyi iskolai értesítő. Emellett érdekes vonás, hogy a szerzők között számos latin eredetű álnéven publikáló akad.

Móritz István és Vajna Lajos nyomdája, mely 1900-tól üzemelt, egyetlen kiadvánnyal sem képviselteti magát.

A helyi, 1906 és 1914 között működő Kossuth Nyomda kiadványaiból nyolcat ismerünk.

A fent említett kötetek mellett egy helyi szerzői kiadást találtunk.

SZÁSZRÉGEN

Noha a település nem tartozik szorosan véve a történeti Székelyföld területéhez, a korabeli vármegyei beosztása miatt mégis itt tárgyaljuk.

Az első helyi nyomdász Wagner Albert volt, műhelye 1876 és 1879 között üzemelt.

Burghardt Dezső nyomdájának kiadványai közül ötöt ismerünk az 1879 és 1914 közötti időszakból. A 1891 és 1914 között működő

Schebesch-nyomdából két kis terjedelmű nyomtatványt sikerült föltárnunk. Végül az Új Könyvkereskedés Könyvnyomda 1916-ban létesült.

CSÍKSZEREDA

Csik vármegye székhelyén az első volt Szabó Albert nyomdája, mely 1882 és 1890 között működött. Szabó Lajos nyomdájának tevékenysége csak ez utóbbi esztendőre korlátozódott.

Ornitológiai mű Csíkszeredáról (1913)

Györgyjakab Márton 1884 és 1903 között működő nyomdájának kilenc nyomdatermékét ismerjük az 1890 és 1899 közötti szűk évtizedből. Györgyjakab nyomdászutóda, Dreznánd Viktor 1900-ban tűnt föl.

A helyi „Haladás” könyvnyomda, melynek tulajdonosa a korábban említett Betegh Pál és Mester János volt, csupán az 1895. évben üzemelt.

Szvoboda József nyomdájának 13 kiadványát ismerjük az 1900 és 1914 közé eső időszakból. Az utód, Vákár Lajos nyomdai tevékenységének tucatnyi kiadványáról vannak adataink. Részben folytatásai Szvoboda munkálatainak, részben pedig teljesen újfajta kiadások.

A Székelység Könyvnyomda 1899 és 1913 között működött.

Létz János nyomdája csupán 1898–1899-ben termelt.

Szvoboda Miklós nyomdája 1902-től, Gyönös Gyuláé 1904–1913 között, az Apponyi-nyomda 1906–1912 között, míg Szvoboda Vilmos nyomdája az 1907. évben működött.

A helyi, nyomdanév nélkül megjelent szerzői kiadások száma három.

DITRÓ

A Gyergyó–Ditró néven emlegetett nyomtatóüzem, Ditró és Szárhegy község közös nyomdája 1886 és 1915 között működött, és 19 kiadványát ismerjük 1888-tól kezdve. A fennmaradó három dualizmus kori nyomdából azonban egyetlen kiadványt sem ismerünk.

Paizs József nyomdája 1901-ben termelt, a fent említett Létz 1903–1913 között, míg Szabó Fülöp nyomdája ugyancsak egy éven át, 1913-ban működött.

SZÉKELYKERESZTÚR

Az első helyi nyomda, Szabó Kálmán 1887-től főnnálló nyomdájának 17 kiadványára akadtunk az 1904 és 1914 közötti évtizedből.

A Szabó Testvérek 1889 és 1904 között működő nyomdájának 11 nyomtatványát ismerjük 1899-től kezdve. Érdekes módon a legtöbb – nyolc füzettel – pszichológiai kiadvány.

A korábban említett Becsek-féle családi vállalkozás itteni nyomdájából két művet ismerünk, 1896-ból és 1901-ből.

GYERGYÓSZENTMIKLÓS

1893-ban két nyomda is megkezdte működését: Márk István nyomdája, valamint a Szabó Testvérek nyomdája, mely 1899-ig üzemelt.

A helyi Létz-nyomda hat kiadványát ismerjük az 1900 és 1905 közötti időszakból.

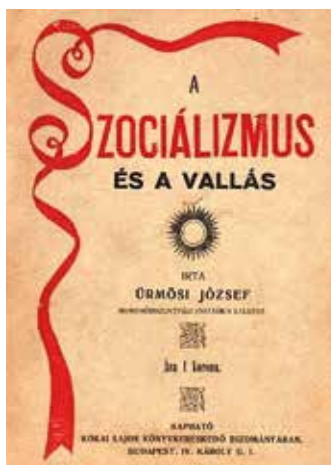
Sándory Mihály 1902-től működő nyomdájából harminc kiadványt találtunk az 1903 és 1918 közötti másfél évtizedből. Ezek nagy része – 11 füzet – helyi iskolai értesítő.

A helyi Kossuth Nyomda 1908 és 1917 között működött, kiadványai közül hatot számoltunk össze 1912-től kezdve.

Kahán Éliás nyomdája 1910-től termelt. Az 1910 és 1915 között működő Burján-Székely nyomdának egyetlen kiadványára leltünk, egy nyelvészeti vita nyomtatott anyagára.

BARÓT

Mízsúr Ádám nyomdája 1897–1900 között működött, a következő évtől 1918-ig Rozsondai Jánosé, aztán Nagy József nyomdája 1908–1912 között,

Az egyik ismert homoródalmási nyomtatvány (1914)

végül Kis Sándor nyomdája csak 1912–1913-ban üzemelt.

KOVÁSZNA

Az első helyi üzem, Szabó Sámuel 1904-től működő nyomdájának egy kisgyermeknek szóló, tartalmas kiadványáról van tudomásunk.

A másik helyi vállalkozás, a korábban említett ifj. Jancsó itteni nyomdája 1908–1909-ben működött, és egyetlen nyomtatvánnyal sem képviselteti magát.

NYÁRÁDSZEREDA

Az egyedül ismert helyi üzem, Schönberg Dávid nyomdája 1910 és 1913 között működött.

SZÖRCSE

Antos Áron nyomdája 1912–1913-ban üzemelt.

HOMORÓDALMÁS

Hermann József nyomdájából, mely 1913–1914-ben működött, háromféle egyházi kiadványt találtunk.

MAROSHÉVÍZ

Szabó Fülöp röpké életű nyomdája az 1913-as esztendőben üzemelt.

ÖSSZEZEGÉS

A vizsgált korszakban Maros-Torda vármegye három településén 21 nyomda működött, Csík öt településén 24, Udvarhely három településén 6, Háromszék öt településén 18. Összesen tehát Székelyföld 16 településének 69 nyomdáját, illetve nyomdászát mutattuk be.

A nyomtatott művek száma: Maros-Torda vármegye a legtöbb, 274; Csík (a csíksomlyói Ferenc-rendi nyomdatermek nélkül) 99; Udvarhely (M. Hubbes Éva Székelyudvarhelyi kapcsolatos földolgozásán kívül) 97 és Háromszék 174 kiadvánnyal képviselteti magát. Székelyföldön tehát mindösszesen 644 kiadványt sikerült számba vennünk.

IRODALOM

A csíksomlyói ferences nyomda és könyvkötő műhely.

Kiállítási katalógus. Csíkszereda, 2007.

M. Hubbes Éva: Székelyudvarhely egykori nyomdái és kiadványaik. Székelyudvarhely, 1998.

Kis Krisztián Bálint: Székelyföldi nyomdák, kiadók, könyvkereskedők, újságok, folyóiratok és helyi lapok (1867–1918). In: Dr. Salló Szilárd (főszerk.): A Csíki Székely Múzeum Évkönyve XI–XII. Csíkszereda, 2016. 89–117.